

OSMANLI-A.B.D TİCARÎ İLİŞKİLERİ

DOÇ. DR. H. TAHSİN FENDOĞLU
DİCLE ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ / TÜRKİYE

*"Sultanın askerler olmadan
gücü olamaz;
Askerler para olmadan
temin edilemez;
Para halkın esenliği
sağlanmadan elde edilemez."*

Kudatgu Bilig¹

I. GİRİŞ

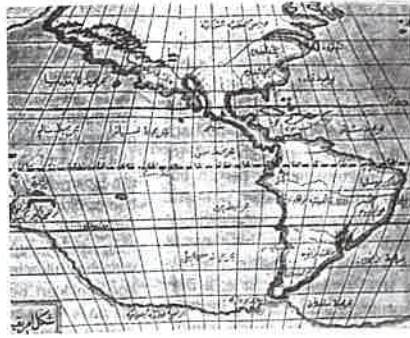
İngilizler tarafından ABD'de kurulan² 13 koloni, siyasi açıdan İngiltere'ye bağlıydı. Her kolonide bir İngiliz Vali ile Senato ve Temsilciler Meclisi vardı. 1760 senesine gelindiğinde kolonilerle İngiltere'nin arası açılmıştı. Bu devreye İngiliz Kolonileri Dönemi denir.³ ABD bağımsızlık hareketi ile, 1789 tarihli Fransız Devrimi arasında benzerlikler vardır. Her ikisinin de, başlangıçta, siyasi bir amacı yoktur, itici güç, vergi alınması meselesidir. XVI. Louis, Fransa'da yeni vergiler koymak istediği için Fransız Devrimi yapılmıştı. Amerika bağımsızlık hareketinin temelinde de vergi olayı vardır.

İngiltere, Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sonucunda Kuzey Amerika'daki Fransız kolonilerini, Kanada ve Hindistan'ı ele geçirmiş ama mali yönden de sıkıntıya düşmüştü. 1764-1765 yıllarında Amerika'daki kolonilere yeni vergiler koydu. Amerikalılar, İngiltere'ye "bizim görüşümüzü neden almadın; temsilsiz vergi olmaz" diyorlardı. 1765 yılında, Virginia Meclisi, "vergiyi ancak kendi Meclisimiz salabilir" kararını aldı. İngiltere, bunun üzerine bazı konularda geri adım attı; 1776'da Pul Kanunu kaldırıldı; Şeker Kanunu değiştirildi.⁴

1774'de Philadelphia'da, ilk Amerikan Kongresi toplandı. Hedef ticari ve ekonomik bağımsızlık iken siyasi bağımsızlığa yö-

neldi; 18 Nisan 1775'te silahlı çatışmalar başladı. Bir yıl sonra, 1776'da II. Amerikan Kongresi toplandı. Amerikan orduları başkomutanlığına George Washington (1732-1799) atandı. 10 Mayıs 1776'da Amerikan Kongresi, bağımsızlığını ilan etti. 4 Temmuz 1776'da, Jefferson tarafından hazırlanan Bağımsızlık Bildirisi kabul edildi; bu bildiri ile ABD kurulmuş oldu.⁵ ABD'nin bu bağımsızlığını İngiltere kabul etmedi. İki ülke arasındaki savaş 1783'e kadar devam etti. İngilizler, yapılan tüm savaşları kaybedince; 3 Eylül 1783'te yapılan Paris anlaşmasıyla ABD'de bulunan 13 koloninin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldılar. 17 Eylül 1787'de Koloniler Birleşik Devlet şekline getirildi; Devlet başkanlığına George Washington seçildi (1789-1797).⁶ ABD, kuruluşunu tamamladıktan sonra, Avrupa'dan uzak durmaya, Avrupa'nın iç sorunlarına girmemeye özen gösterecektir. Zira iç yapısını sağlamlaştırmak, ekonomisini düze çıkarmak, büyük bir güç olmak için ihtilaflardan uzak durması gerekiyordu.

Doğal haklar teorisi, ABD'de XVIII. yüzyıl sonunda benimsenmişti. Locke, Grotius, Pufendorf gibi Avrupalı düşünürler Amerikalıları etkiliyordu. "Temsilsiz vergi olmaz" sözünün gerisinde Locke'un izleri vardı. 12 Haziran 1776 tarihli Virginia haklar demecinin 1. maddesi, mülk kazanma ve mülkten yararlanmanın, doğuştan tüm insanlara ait olduğunu belirtiyordu. Günümüzde, Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi de (Supreme Court), özel mülkiyet hakkını doğal, salt ve dokunulmaz saymaktadır.⁷

Kâtib Çelebi'nin Cihannümâsı'ndan Amerika haritası

XIX. yüzyılın serbest rekabet piyasasında işçiler ezilmeye başlamıştı. Holdingler, kartel ve tröstler tüketiciyi ve küçük esnafı eziyor; yoksulların ham maddelerini kullanarak yine onlara satıyordu ki buna emperyalizm denir. Bilimsel gelişmeler dev sanayiye doğurdu; küçük sanayi ezildi. Ucuz işçi kullanıldı. Dev holdinglerin tekelleşmesi, tü-

ketici bireylerin tercih özgürlüğünü kaldırabilirdi. ABD'de bugün çalışanların %76'sı 500 dev şirket için çalışmaktadır ki, bunun kolektivizmden tek farkı, patronun bir yerine 500 kişi olmasıdır.⁸ XX. yüzyılın ilk yarısında Amerika Birleşik Devletleri'nde, giderek dünyada, anonim şirketler oldukça büyümüş, hisse senedini alanların şirketle ilişkileri oldukça azalmıştır. Mülkiyet ile malik arasındaki bu zayıf ilişki, mülkiyet kavramına yeni bir anlayış getirmiştir.

Avrupa'nın güçlü devletleri Fransa, İspanya ve Hollanda, ABD'nin İngiltere'ye karşı yaptığı mücadeleyi desteklemişti. Fransa, Yedi Yıl Savaşları'ndaki mağlubiyetinin acısını İngiltere'den çıkarmak için Amerika'nın, İngiliz sömürgesinden kurtulmasını, bağımsız olmasını istiyordu. Bu nedenle Fransa, İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşı veren ABD'ye el altından yardım etti, gönüllü asker sevk etti. 1777 senesinde ABD, İngiltere'yi yendi. 6 Şubat 1778'de Fransa Amerika ile anlaşma yaptı ve ABD'nin bağımsızlığını tanıdı. İspanya, 21 Haziran 1779'da Hollanda ise 1781'de İngiltere'ye karşı savaş ilan ettiler.

Bağımsızlığını kazanan Birleşik Devletler, elindeki imkanları iyi kullandı, sınırlarını genişletti. Florida Eyaletini, 1819 yılında İspanya'dan 5 milyon dolara; Kaliforniya eyaletini 1846'da Meksika'dan 15 milyon dolara satın aldı. ABD, XIX. yüzyıl ortalarında Alaska hariç, bugünkü sınırlarına ulaştı. Rusya, 1867'de Alaska'yı 7.2 milyon dolara ABD'ye sattı. Birleşik Devletler, 1890'da Havai adalarını sınırlarına kattı. 1861-1865 yılları, Birleşik Devletlerin iç savaşla uğraştığı yıllardır. İç savaşın sonunda, Kuzey-Güney birliği yeniden kuruldu. Güneyliler yıprandı ve mağlup oldu. Abraham Lincoln, savaşın bitmesinden 4 gün sonra öldürüldü.

ABD'deki iç savaştan yararlanmak isteyen III. Napoleon, 1861'de Meksika'yı işgal etti ama ABD'nin 1865'de yaptığı itiraz üzerine 1867'den sonra Meksika'dan çekildi. 1880 sonrası, ABD'nin Güney Amerika'ya ağabeyce yaklaştığı, nüfuzunu artırdığı bir dönemdir. Bu dönemden sonra, Pan Amerikanizm (Amerikalılar Birliği) düşüncesi ortaya çıktı ve destek gördü. "Amerika Birleşik Devletleri, öbür bazı güçlerin kısmen sahip oldukları ekonomik avantajların tümüne sahipken, onların dezavantajlarının hiçbirine sahip değil" di.⁹

II. OSMANLI-ABD HUKUKİ İLİŞKİLERİ

A. GENEL OLARAK

Moore gibi bazı Amerikalı yazarlar, Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkileri değerlendirirken öncelikle

Avrupa-Türk ilişkilerini incelemektedirler.¹⁰ Avrupa (Batı)-Türk ilişkileri, Türk-Amerikan ilişkilerinin kökeni sayılabilir ama bu ilişkiler, bu araştırmanın sınırlarını aşar. İstanbul'un fethinden sonra İslam dini, Avrupa için korku ve nefret olarak anlaşılmıştır. Beş asır önce Türkler, Avrupa literatürü ve zihniyeti ile daha yakından tanışmış ve bu, modern düşüncüyü, Rönesans ve Reformu olumlu bir şekilde etkilemiştir.¹¹ ABD'nin ortaçağının bulunmaması, Avrupa'nın bilinç altında ise "Atilla Sendromu", "Viyana Sendromu" ve "Endülü Sendromu"nun bulunduğu belirtilebilir. "Türk Dünyası" gerçeği de buna eklenebilir. ABD'nin bu sendromlarının bulunmaması, Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişimini sağlayan hususlardan biridir. ABD kültürü ile Avrupa kültürü arasındaki farklardan biri de, Avrupa tarihinde yaşanan aristokrasi anlayışının ABD'de olmayışındır. ABD kültürü, derin çatışmalar içinde gelişmemiştir. ABD'de özel mülkiyet ve serbest teşebbüs bir iman ve inanç gücü haline gelmiş, Avrupa'nın yaşadığı aristokrasi ve sosyalizm gibi çatışma ortamları yaşanmamıştır.¹²

ABD Başkanı Abraham Lincoln, (1809-1865)

Aslında Türk-Amerikan ilişkileri, Amerikan altın ve gümüşünün Osmanlı Devleti'ne girmesi ve fiyat artışlarına ve züyuf akçeye neden olmasıyla başlar. Amerika altın ve gümüşü, İspanyollar eliyle 1550-1570 yıllarında Doğu'ya getirildi.¹³ 1584 senesindeki büyük devalüasyon (paranın kıymetinin düşürülmesi) ve züyuf akçenin çıkarılması hareketi, İspanyol gümüşünün Osmanlı'yı istilası zamanına rastlamaktadır. İnalcık'ın Braudel'den naklettiğine göre, Osmanlı'da 1584 devalüasyonu,¹⁴ mali buhrana yol açmış, ekonomik-yıkıcı etkiler doğurmuştur. Batı'da ucuz para alıp Osmanlı coğrafyasında fazla paraya satarak kolayca elde edilen kar, çoğu tüccarı bu ticarete teşvik ediyordu. Bu durum, XVI. asır sonlarından sonra, Osmanlı para sistemi üzerinde, büyük bir değişime neden olmuştur. Devalüasyon, züyuf para, fiyatların yükselmesi, maaşlarının artırılmasını isteyen askerlerin tazyiki altındaydı. Bu durumda Gresham yasası gereği, kötü para iyi parayı kovmaktaydı.¹⁵ Osmanlı Devleti 1650'lere kadar Avrupa'ya gelen Amerikan gümüşünün oluşturduğu bir tür enflasyon nedeniyle fasit daireye düşmüş, bocalamaya başlamıştır.¹⁶

Türk-ABD ilişkileri Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüz yılı ile Cumhuriyet dönemi olmak üzere 200 yıllık bir süreci kapsar. Bu konu üzerinde tarihçilerin yeterli çalışma yaptıklarını söylemek zordur.¹⁷ Osmanlı, ABD ilişkilerinin geç başlamasının birinci nedeni, ABD'nin tarih sahnesine geç yani 1783 tarihli Versailles Anlaşması ile çıkmış olmasıdır. ABD, 1783 tarihinde uluslararası tarih sahnesine çıkarken, Osmanlı İmparatorluğu 1699 senesinden itibaren gerileme dönemine girmiş bulunuyordu. ABD-Türk ilişkilerinde gecikme-

nin bir ikinci nedeni, ABD Kongresi'nin kabul ettiği Monreo Doktrini'dir. Monreo Doktrini gereğince ABD, Avrupa politikasına bulaşmamaya gayret gösterirken ticari ilişkilerini geliştirmeye büyük bir çaba gösterecektir.¹⁸

Monreo Doktrini, ABD-Türk ilişkilerinde de uygulanmıştır.¹⁹ Monreo doktrini, ABD'nin, Avrupa'nın içişlerine karışmamasıdır. Bağımsızlığını kazanan ABD, devlet gibi hareket etmesini becerebilmiştir. Şöyle ki; (i) ABD, öncelikle ekonomik kalkınmaya hız verdi. (ii) Avrupa'dan, Avrupa devletlerinin iç çekişmelerinden uzak durmayı devlet politikası kabul etti. Bununla birlikte 1789 Fransız Devrimi'ni sempatiyle karşıladı. (iii) Bağımsızlık savaşında kendisine yardım eden Fransa'nın yanında da yer almadı. Hatta ABD, Fransa ile 1798'de savaşın eşğine geldi. ABD, İngiltere'ye de 1812'de savaş ilan etti. 1815'te barış anlaşması imzalandı. 1815'ten sonra ABD içine çekildi. ABD'nin 5. Başkanı James Monreo (1817-1825), 2 Aralık 1823'de Kongrede yaptığı konuşmada ABD'nin dış politikasını belirledi. Bu dış politika esaslarına Monreo Doktrini denir. Monreo doktrini'nin esasları şunlardır: (i) Avrupalılar, Amerika kıtasında sömürgecilik yapamaz. (ii) ABD ve Avrupa, birbirinin iç işlerine karışamaz. (iii) Bu esaslara uyulmadığı takdirde karşı koyulacaktır. Bu esasları ABD Kongresi onayladı. Orta ve Güney Amerika'da bulunan devletler de bu esasları kabul ettiklerini açıkladılar. 1911 tarihli

Osmanlı-İtalya savaşında da ABD, tarafsız kaldığını açıklamış,²⁰ ABD'li iş adamları Türkiye'de Ticaret Odası kurmuşlardı.²¹

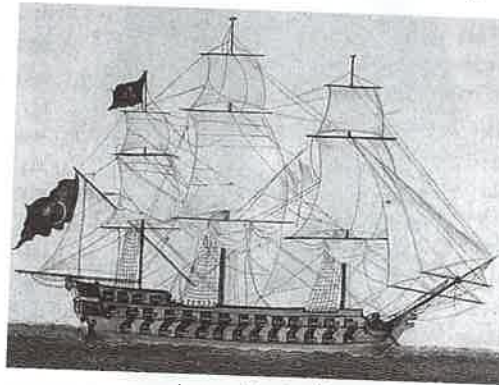
ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişki kurmasının en önemli nedenlerinden biri de, Türkiye'nin stratejik konumudur.²² ABD ve Batı, Sevr Anlaşması ile Osmanlı'yı parçalamış, Bağımsızlık Savaşı sonrasında yapılan Lozan Anlaşması sonrasında "Türkiye'nin, devamlı olarak bir dünya gücü olması ve ekonomik ve siyasi önemi nedeniyle" Türkiye Cumhuriyeti'ni 27 devlet tanımıştı.²³

B. GARB OCAKLARINDA İLK KARŞILAMA

Bilindiği üzere Türk donanması II. Bayezid ve Yavuz Selim zamanlarında önemli bir gelişme göstermiş, Kanuni zamanında büyük zaferlerin kazanılmasında yardımcı olmuştu. Asıl adı Hızır olan "Midillili yoksul sipahi Yakup'un oğlu olan"²⁴ Barbaros Hayrettin Paşa, ağabeyisi Oruç Reis ile birlikte Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinde bulunmuş, Tunus ve Cezayir'de yerleşmeye çalışmıştı. Oruç'un 1518'de şehit düşmesi üzerine tek kalan Barbaros, İspanyollara karşı yalnız kaldığından, Yavuz'a hediyeler göndererek bağlılığını bildirmiş, Ya-

vuz da O'na beylerbeyilik hil'atı göndermişti. Barbaros, Yavuz Sultan Selim'in vefatı esnasında Cezayir hakimiyetini aldı. Alman İmparatoru Şarlken (Charles Quint), Barbaros'un faaliyetlerinden rahatsız olduğundan üzerine Amiral Andrea Doria komutasında altmış gemilik bir donanmayı göndermişti.

Kanuni'nin bir hatt-ı hümayunla daveti üzerine 1533'te İstanbul'a gelen Barbaros, merasimle karşılandı ve Halep'te kendisine Cezayir Beylerbeyliği hil'atı giydirildi. 1534'te 84 parçalık bir donanmayla Akdeniz'e açıldı. Ünvanları "Derya Bey'i, Kaptanpaşa, ve Hayrettin Paşa" idi.²⁵ O, hem Cezayir Beylerbeyi ve hem de Osmanlı Devleti Kaptan-ı Deryası idi. Barbaros İtalya sahillerini vurduktan sonra Tunus'u aldı (1534). Avrupa deniz ticaretinin tehlikeye girdiğini anlayan Avrupalılar, Şarlken'e başvurdular. Andrea Doria, Tunus üzerine geldi, şehri aldı yağmaladı ve katliam yaptı (1535). Barbaros 24 Eylül 1538'de Preveze'ye yüz yirmi iki gemi ve sekiz bin askerle geldiğinde, karşısında Venedik, Alman, İspanyol, Portekiz ve Papalık ittifakıyla oluşan 300'den fazla gemi, altmış bin asker vardı. Savaşı kazanan Barbaros'un "yarma hareketi" birçok amirale örnek olduğu gibi, Türk denizcilğinde de önem taşımaktadır.

Yelkenli savaş gemisi

Bunun üzerine Şarlken ve Andrea Doria, 1541'de Cezayir'i kuşattıysa da başaramayıp geri döndü. Böylece Andrea Doria ve Şarlken Cezayir'i ve Akdeniz'i Türklere terk ederek çekildi.²⁶ Barbaros 1541'de Fransa'nın Nice (Nis) şehrini kuşattı. 1546'da vefat etti, Beşiktaş'ta defnedildi. 1551'de Sinan Paşa komutasındaki donanma vasıtasıyla Trablusgarb alınmıştır. 1533'te Korsika adasının başşehri Bastia fethedilince Turgut Reis Trablusgarb Beylerbeyi olmuştur.²⁷

Görüldüğü gibi Fas, Tunus, Cezayir ve Trablusgarb, Avrupalı devletlerle Osmanlılar arasında bir egemenlik yarışına konu oluyordu. Cezayir, Fas, Tunus ve Trablus eyaletlerinin yönetimine Osmanlı literatüründe Garp Ocakları denir²⁸ ve bu bölgeyi yönetenlere "Dayı"²⁹ adı verilirdi.

Kuzey Afrika'ya bir de Amerika açısından baktığımızda şunları söylemek mümkündür; Amerikan Kongresi'nin 7 Mayıs 1784'de Benjamin Franklin, Thomas Jefferson ve John Adams'ı, ticari anlaşmalar yapmakla görevlendirdiği ülkeler arasında Osmanlı İmparatorluğu da vardı. Çünkü Osmanlı padişahına tabi olan Cezayir korsanları, İngiliz sömürgesi olmaktan kurtulan ve İngiliz bayrağını artık taşımayan ABD'li deniz tüccarlarını taciz ediyorlardı. Ancak Adams ve Jefferson, daha sonraları, Babıali ile anlaşmaktan vazgeçtiler.³⁰ Osmanlı ile ticari anlaşma yapmak üzere ikinci teşebbüs Amerika'nın Londra ortaelçisi Rufus King'den (1796-1843) gel-

di. Rufus King'i ikna edenler, Londra'daki Osmanlı Büyükelçisi İsmail Ferruh Efendi ile dostluğu olan İngiliz tüccarı Peter Abbott idi.³¹ Adams yönetimi henüz İstanbul'a gönderilecek bir elçi bulamadan Albay William Bainbridge komutasındaki George Washington savaş gemisi Akdeniz'e giren ilk Amerikan savaş gemisi oldu ve Trablus Dayısı'nın tavsiyesi üzerine 9 Kasım 1800 tarihinde, 7 hafta kalmak üzere, İstanbul'a geldi.³² Başkan Jefferson, William Stewart'ı 1802'de İzmir'e (Smyrna) konsolos olarak tayin etmiş, ancak arada sözleşme olmadığı için Babiali bu atamayı tanımamıştı.³³

Türkler ve Amerikalılar ilk olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı Kuzey Afrika Beyliklerinde (Garp Ocakları) karşı karşıya gelmişlerdir.³⁴ Garp Ocakları, geçimlerini Atlas Okyanusu ve Akdeniz'deki gemilere saldırarak ele geçirdikleri ganimetlerle sağlamaktaydılar. Osmanlı sultanı, Mağrip yöneticilerine zaman zaman ferman göndererek anlaşmalı ülke gemilerine ve vatandaşlarına müdahale edilmemesini emrederdi. Aynı ferman, Cezayir-i Garp Beylerbeyliği'ne varıncaya kadar yol üzerinde bulunan beylere ve kadırlara da gönderilirdi.³⁵ Garp Ocakları XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti ile bağlarını iyice gevşetmişti.³⁶ Garp Ocaklarının korsanlıklarından korunmak isteyen kimi Avrupa Ülkeleri, bu beyliklerle anlaşma yapmakta ve yıllık vergi ödemeyi kabul etmekteydiler.³⁷

İngilizler'e gelince; Onlar, 1553 senesi sonlarında Kanuni Süleyman'dan İngiliz tüccarı Anthony Jenkinson'a bir ticaret müsaadesi almış, İngilizlere ilk genel ahitname 1580'de "serbest ticaret izni" olarak verilmiştir.³⁸ ABD bağımsızlığını kazandıktan sonra, İngiliz himayesi kalktı. İngiliz koruması olmayınca Garp Ocaklarına ait korsanlar, Amerikan gemilerine saldırılar düzenlemeye ve rehin almaya başladılar. ABD, askeri açıdan zayıf olduğu için, uzlaşmacı diplomasi kurallarını uyguladı ve kamuoyunun yönetim üzerindeki baskısını böylece hafifletmeye çalıştı.³⁹

ABD, bağımsız bir sultanlık olan Fas ile 1786 yılında karşılıklı bir ticaret ve vergi anlaşması imzaladı. On yıl kadar sonra ABD, *orijinalleri Türkçe olan anlaşmaları* Cezayir ve Tunus ile imzaladı. 1796'da Trablus ile de benzeri anlaşma yapıldı. Bu anlaşmalara göre, Garp Ocakları, ABD gemilerinin bölgede serbestçe ticaret yapmalarına engel olmayacak, ABD hükümetleri de Garp Ocaklarına her yıl vergi vereceklerdi.⁴⁰

1. 28 HAZİRAN-15 TEMMUZ 1786 TARİHLİ FAS İLE ABD ARASINDAKİ DOSTLUK VE BARIŞ ANLAŞMASI

Afrika kıtasının kuzeyi tamamen Osmanlı egemenliği altında olmasına rağmen sadece Fas Sultanlığı III. Murat devrine kadar bağımsız bir devlet olarak kalmıştır. III.

Murat devrinde Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa, Fas ordusunu yenerek Abdülmelik'i Fas Sultanı olarak ilan etti (1576). Karşısına çıkan Portekiz Kralı Sebastian'ın seksen bin kişilik ordusu yenildi, Sebastian da savaş meydanında ölmüştü. Bu yıldan sonra Fas Osmanlı Devleti'ne bağlı bir ülke konumuna girdiyse de, Kuzey Afrika istikrarsız bir bölge görünümündeydi. Nitekim, ABD ile Fas arasında yapılan 1786 tarihli Dostluk ve Barış Anlaşması'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun ismi geçmemektedir. Ama bu Anlaşma, Cezayir ve Tunus ile yapılan Anlaşmalarla benzerlik göstermesi ve Fas'ın Osmanlı Eyaleti olması gibi nedenlerle buraya alınmıştır.

ABD ile Fas arasındaki "Barış ve Dostluk Anlaşması" Fas'ta (bugünkü Merakeş'te) 23 Haziran 1786 (25 Şaban 1200) tarihinde yapıldı. Anlaşmayı yapmak üzere Fas'ı temsilen Fas Sultanı, ABD'yi temsilen Thomas Barclay bulunmaktaydı. Daha sonra anlaşma kendisine sunulan John Adams Londra'da 25 Ocak 1787'de, Thomas Jefferson Paris'te 1 Ocak 1787'de imzaladılar.⁴¹ Fas, kuşkusuz ki, Adams'ı ve Jefferson'u tanımıyordu. Anlaşmanın orijinali Arapçadır. Anlaşmanın ek-

maddesi Fas Sultanı'nın isteği üzerine temsilcisi Tahir Bin Abdülhak tarafından Fas'ta imzalandı. ABD, 18 Temmuz 1787'de anlaşmayı onayladı, 18 Temmuz 1787'de de anlaşmayı ilan etti.

1786 senesinde yapılan İngilizce tercüme, 1930 senesinde Dr. Snouck Hurgronje tarafından denetlenerek ayrıca bir de yorum yazıldı.⁴² Ekte bu anlaşmanın orijinali ve İngilizce tercümesi sunulmuştur.⁴³ Snouck Hurgronje tarafından yazılan yorum ve tah-

liller önem taşımaktadır; Anlaşma besmele ve tevhid kelimeleri ile başlamaktadır.⁴⁴

2. 5 EYLÜL 1795 (21 SEFER 1210)

TARİHLİ OSMANLI EYALETİ CEZAYİR İLE ABD ARASINDAKİ DOSTLUK VE BARIŞ ANLAŞMASI

Cezayir şehrinde yirmi üç madde olarak imzalanan Cezayir-ABD Dostluk ve Barış Anlaşması 5 Eylül 1795 (21 Sefer 1210) tarihinde orijinal dili Türkçe olarak yazılmış, 15 Şubat 1796'da ABD Senatosu'na sunulmuş, 7 Mart'ta onaylanmış ve aynı gün yayınlanmıştır. Anlaşmanın yapıldığı zamanda ABD'nin Lizbon temsilciliğini yapan David Humphreys, ABD başkanına yazdığı mektupta, anlaşmanın onaylanmasını istemişti. Anlaşma, bu iş için atanmış olan ABD'li temsilci Joseph Donaldson tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. Donaldson'a yardımcı olan James Leander Cathcart, Amerikan esirlerden biri idi ve Cezayir Dayı'sının Hristiyan katiplerinin şefi durumundaydı.⁴⁵

30 Temmuz 1785 tarihinde Cezayirli korsanlar, 450 kişi ve toplardan oluşan ABD'li denizcileri 11 Eylül

İstanbul, Boğaziçi

1795'e kadar esir etmişlerdi.⁴⁶ Bunun üzerine 5 Eylül 1795'de Cezayir'de bir anlaşma imzalandı.

Bu 16 sayfalık anlaşmanın orijinali Türkçedir. ABD tarihinde İngilizce olmayan ikinci Anlaşma budur. Konu üzerinde etraflı bir araştırma yapan Dr. J. H. Kramers ve birlikte çalıştığı Dr. C. Snouck Hurgronje, bu anlaşmanın Arapçadan Türkçeye çevrildiği konusunda hiçbir bilgi ve belgenin bulunmadığını belirtmişlerdir.⁴⁷

Anlaşmayı imzalayan bir taraftan Cezayir Beylerbeyi (Vezir rütbesindeki) Dayı Hasan Paşa, Yeniçeri Ağası, Divan üyeleri, Ocağın yaşlı askerleri idi. Diğer taraftan anlaşmanın müzakerelerinde bulunan ve anlaşmayı imzalayan kişi, ABD Başkanı George Washington'un temsilcisi Joseph Donaldson'dur. Anlaşmaya göre esirlerin salı verilmesi için ABD fidye olarak Cezayir'e 585 bin dolar ödemiş,⁴⁸ Cezayir'e yıllık vergi olarak on iki bin Cezayir altını yani yirmi bir bin altı yüz dolar veya bu miktarda olmak üzere Cezayir'in ihtiyaç duyduğu savaş malzemelerini temin edecektir.⁴⁹ Bağımsız ABD, Osmanlı Devleti eyaleti Cezayir'e vergi ödemek durumunda kalmıştır.

3. 4 KASIM 1796 (3 C. EVVEL 1211)

TARİHLİ TRABLUS İLE ABD

ARASINDAKİ DOSTLUK VE

BARIŞ ANLAŞMASI

Yukarıda belirtildiği gibi Albay Bainbridge komutasındaki George Washington savaş gemisi Akdeniz'e giren ilk Amerikan savaş gemisi olmuş ve Trablus Dayısı'nın tavsiyesi üzerine 9 Kasım 1800 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve iki ay kadar Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin konduğu olmuştu.⁵⁰ Trablus Dayısı'nın Osmanlı Devleti ile yakın ilişkisine rağmen 1796 yılında ABD ile yapılan anlaşmanın orijinal dili Arapçadır.

Trablus ile ABD arasında yapılan 14 maddeden oluşan Barış ve Dostluk Anlaşması Trablus'ta 4 Kasım 1796 (3 Cemaziyel-evvel 1211) ve Cezayir'de 3 Ocak 1797 (4 Recep 1211) tarihlerinde, orijinali Arapça olarak imzalanmıştır.⁵¹ Amerika Senatosu'na 29 Mayıs 1797'de sunulmuş, 10 Haziran 1797'de onaylanmış, aynı gün ilan edilmiştir.⁵² Anlaşmayı Trablus adına Cezair Dayısı (Dey) Hasan Paşa (Hassan Bashaw) ve ABD adına da 30 Mart 1795 tarihinde ABD tarafından yetkili kılınan Cezayir genel konsülü (Consul) Joel Barlow imzalamışlardır.⁵³ Anlaşmanın müzakerelerinde, Cezayir'de yıllarca hapiste kalmış bulunan, Kaptan Richard O'Brien de ABD adına katılmıştır. Anlaşma eki olan Trablus Beyi olan Yusuf Paşa imzalı makbuzda ABD temsilcisinin kendilerine (dört tutsağın fidyesi -redemption- ve barış

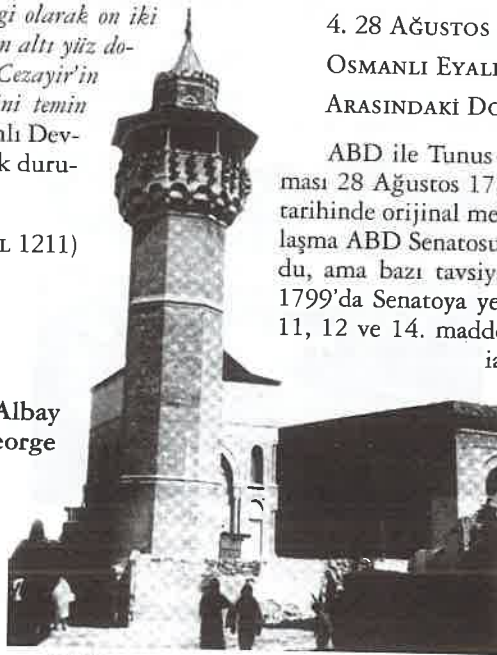
için) kırk bin İspanyol doları, ayrıca Paşa ve diğer yetkililere hediye olarak, onüç altın ve gümüş saat, üçü elmas biri safir biri içinde gözetleyeni olan toplam beş yüzük, dört kadife (brocade) kaftan verdiğini belirtmiştir.⁵⁴ Cezair Dayısı Hasan Paşa, Yusuf Paşa'nın Trablus Beyi olduğunu imzalamıştır. Cezayir Dayısı, Trablus Beyi'nin hamisi (the protector) veya garantörü (guarantor) durumundadır. 10 Şubat 1797 tarihinde Lizbon'da bu anlaşmayı ABD'nin tasdik etmesini isteyen ABD'nin Lizbon Elçisi (Minister) David Humphreys, Cezair Dayısı Hasan Paşa'nın bu anlaşmayı imzalamasını bir teminat gibi saymıştır. Amerika'nın ilk Konsülü olarak Trablus'a atanan James Leander Cathcart, 5 Nisan 1799 tarihinde Trablus'a gelmiştir. Dr. C. Snouck Hurgronje, bu anlaşmayı 1930 yılında yeniden İngilizceye tercüme etmiştir.⁵⁵

4. 28 AĞUSTOS 1797-26 MART 1799 TARİHLİ
OSMANLI EYALETİ OLAN TUNUS İLE ABD
ARASINDAKİ DOSTLUK VE BARIŞ ANLAŞMASI

ABD ile Tunus arasındaki Dostluk ve Barış Anlaşması 28 Ağustos 1797 tarihinde başladı, 26 Mart 1799 tarihinde orijinal metni Türkçe olarak imzalandı.⁵⁶ Anlaşma ABD Senatosu'na 21 Şubat 1798 tarihinde sunuldu, ama bazı tavsiyelerle geri iade edilince 13 Aralık 1799'da Senatoya yeniden sunuldu. 24 Aralık 1799'da 11, 12 ve 14. maddeler konusunda yine bazı önerilerle iade olundu. Mart 1799'da müzakereler yeniden başladı. 10 Ocak 1800'de Birleşik Devletler Anlaşmayı onayladı ama yayınlanmadı. 1801 yılında basılan ve ABD'nin yasalarını içeren The Laws of the United States, Folwell ed. V. 213-23 içerisinde bu anlaşmanın yayınlandığını gösteren bir belgeye rastlanmamıştır.⁵⁷

Anlaşmanın başlangıcında Osmanlı Sultanı Selim III (1789-1807) ve Osmanlı İmparatorluğu övülmekte, "adaletin mührü" ve "İmparatorlar imparatoru" olarak belirtilmektedir. Bir tarafta Tunus Beyi Hamdullah Paşa, İbrahim Dayı, Divan'ın Başı Yeniçeri Ağası Süleyman bin Mahmut ve Ocağın yaşlıları anlaşmayı yaparken karşı tarafta ise Tunus'ta mukim ABD'nin maslahatgüzarı (Sefir Vekili) Fransız tüccarı Joseph Stephen Famin bulunmaktaydı.

ABD'nin Madrid temsilcisi David Humphreys, 14 Kasım 1797 tarihinde yazdığı mektupta, kendisinin ABD Başkanlığı tarafından 30 Mart 1795 tarihli mühür ve imzalı yazısı ile Tunus Beyi ve En Yüksek Komutanı ile bir anlaşma yapmak üzere görevlendirildiğini, Maslahatgüzar Fransız tüccar Joseph Stephen Famin ile Joel Barlow'un bu konuda yardımcı olduklarını, kendisinin de anlaşmayı onayladığını imza ve mührüyle onamıştır.⁵⁸ William Eaton ile James Leander Cathcart da 26

Tunus, Dayı Yusuf Camii (17. yy.) (A. Uluçam, 1989)

Mart 1799 tarihinde ABD Başkanına yazdıkları yazıda, aldıkları yetki çerçevesinde Tunus'la bir Anlaşma yaptıklarını, 11, 12, ve 14. maddeleri değiştirdiklerini belirterek Anlaşmanın onaylanmasını istemişlerdir.⁵⁹ Tunus Beyi Hamdullah Paşa, 30 Nisan 1799 tarihinde ABD Başkanına Fransızca olarak bir mektup göndermiş, bazı teminatlarda bulunmuş, ABD Başkanı anlaşmanın onanmasından sonra Tunus Beyi'ne cevaben bir mektup yazarak anlaşmayı onayladığını belirtmiştir.⁶⁰ Anlaşmanın değişen 12. maddesiyle Tunus, ABD'yi "the most favored nation" ilan etmiştir.

Anlaşmalara rağmen çatışmalar başlayınca, ABD ile Trablusgarp arasında 1801-1805 yılları arasında savaş çıktı; ABD'nin galip geldiği "Berberi savaşları" sonunda ABD ödediği yıllık vergiyi kaldırdı. Bu savaş, 1814-1816 arasında Cezayir'le, 1824'de Tunus'la yaşandı ve hepsi de ABD'nin galibiyetiyle sonuçlandı. 1824 yılında ABD ile Tunus arasında yeni anlaşma yapıldı ve ilan edildi.⁶¹ Benzeri savaşlar İngiltere ile Garp Ocakları arasında oldu ve İngiltere 1815 yılında galip geldi.⁶² Berberi savaşları esnasında Osmanlı İmparatorluğu yardım edebilecek gücü kendisinde bulamamıştı.

C. OSMANLI-ABD HUKUKSAL İLİŞKİSİNİN BAŞLAMASI

1774 senesinde ABD Başkanı John Adams, Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson, Osmanlı İmparatorluğu'na temsilciler göndermeyi planlamıştı.⁶³ O tarihte Osmanlı, ABD'den daha fazla toprak ve nüfusa sahip bir devlettir.

1804 yılından sonra ABD'nin Osmanlı ile ilişkisinin hızla artmaya başladığı görülmektedir. ABD Türkiye'den ithalata başlamış, başta afyon olmak üzere, pamuk, yün, sünger ve Türk halısı gibi mallar ABD pazarlarına girmeye başlamıştır.⁶⁴ Ortadoğu bölgesinin kapısı sayılabilen Doğu Akdeniz bölgesinde ticaretini artırmak isteyen ABD Başkanı Thomas Jefferson, İzmir'de bir konsolosluk açmak için Osmanlı Devleti'nden 1802 tarihinde izin istemiş, ama Babıali, iki devlet arasında bir ticaret anlaşmasının mevcut olmaması gerekçeyle bu talebi reddetmiştir.⁶⁵ ABD, 1808 ve 1811 tarihlerinde aynı talebini yinelemişse de, her seferinde Babıali'den red yanıtı almıştır. Daha sonra ABD Başkanı Adams, Captain William Crane'yi ve David Offley'i ikili ilişkilere memur etti.⁶⁶

Bu durum karşısında pratik bir çözüm arayan ABD tüccarları, hammadde almak ve endüstriyel ürünlerini satmak üzere başkanlığını David Offley'in yaptığı,

Amerikan Ticaretevi isimli gayri resmi bir örgütü 1811 yılı sonlarında kurdular ki aslında bu, kapısına tabela asılmamış bir konsolosluk gibi iş yapıyordu.⁶⁷ Amerikan ticari gemileri İzmir'e kahve, baharat, pamuklu ürünler getiriyor, afyon ve kuru meyve götürüyorlardı.⁶⁸ Bu örgüt, Osmanlı İmparatorluğu'nda ABD'nin ticari yararlarını korumak üzere kurulmuştu.

1811-1812 yılları arasında ABD-İngiltere savaşında ABD ticaret gemileri, güçlü İngiltere donanması tarafından bir süre engellenmişse de, savaşın sonunda, ABD ticaret gemileri yeniden Osmanlı limanlarına gelmeye başlamıştır.⁶⁹ 1816'da İzmir'e gelen gemi sayısı 8 iken, bu rakam 1828'de 28'e çıkmıştı.

Türk-Amerikan ticaretinde önemli yeri olan Türk halılarının Antalya Döşeme altı halısı (19. yy.)

1823'de İzmir'deki Amerikan şirketlerinin sayısı dörde yükselmiş, Perkins ve Woodmas and Offley şirketlerine ek olarak 1821'de Langdon Co, 1823'de Styth Co of Baltimore şirketleri eklenmiştir. Ayrıca 1820'den sonra Protestanlığı yaymak üzere Osmanlı'ya gelen misyonerlerin sayısı artmaya başlamıştır. ABD Dışişleri Bakanı, Commodore John Rodgers'e 1825'de Osmanlı Devleti ile yapılacak ticaret antlaşması için talimat vermiş, Rodgers, ABD'ye ait ticaret gemilerinin Karadeniz'de de faaliyette bulunmasını isteklerine eklemiştir. Amiral John Rodgers, 20 Ağustos 1825 tarihinde İzmir'e gelmiştir. 1 Aralık 1828'de İstanbul'a gelen Amerikan heyetinin amacı Osmanlı ile ticaret yapmak iken, Osmanlı'nın kafasında siyasi ve askeri anlaşmalar yapmak yatıyordu. 8 Mart 1839'da ABD Maslahatgüzarlığı elçilik düzeyine yükseltildi; Osmanlı ise ilk daimi elçisini Washington'a 1867 senesinde göndermişti.⁷⁰

1862 tarihli Osmanlı-ABD Seyr-ü Sefain Antlaşması'ndan sonra ABD, Osmanlı'ya sadece rom ve pamuklu malları değil, silah da satıyordu. 1869'da satılanlar içerisinde bulunan silahın oranı %79'u, 1877'de %97'yi bulmuştu.⁷¹ ABD, geleceğini ticarete arıyordu ve bunun için de donanma ve misyonere ihtiyaç olduğunu biliyordu ama misyoner, donanmaya göre çok daha ucuza mal oluyordu; Akdeniz'de bir fırkateynin yıllık masrafı 80.000 dolar iken, bir misyoner ailesinin yıllık geliri 1.000 doları bile bulmuyordu.⁷²

Osmanlı ülkesinde, Osmanlı'dan da önce, sahil limanlarında gayrimüslimler yani levantlar vardı. Bunlar tüccarlık yapardı ve bazı imtiyazları vardı; zengin idiler. Osmanlı Devleti bu konuda hiçbir önlem almamıştı ve bu durum belki de Devleti'nin zaafıydı. Ordunun başarıları, ekonomi tarafından desteklenmemişti. Batı ile din birliği içerisindeki levantlar Osmanlı Devleti'nin ekonomik yaşamını ellerinde tutuyorlardı. Bunlar Avrupa ve

Amerikalı tüccarlarla bağlantılı, dünyaya açık zengin tüccarlardı.

İngiliz Dış İlişkiler Bakanı Palmerston, Mustafa Reşit Paşa vasıtasıyla Osmanlı için hazırlamış bulundukları islahat projesini uyguladı. 1838 tarihli anlaşma ile Osmanlı'yı açık pazar kıldılar. İngilizler'e bu planda yardım edecekler hazırды, levantlar ve azınlıklar. Bunların her şeyi vardı ama yasal hakları ve sermayelerine güvence verilmeliydi. Ayanı dizginlemek de gerekliydi; çünkü levant ve gayrimüslimleri rahatsız ediyorlardı; ama bunlar yetmezdi; sömürmek için yeni ticaret yasaları alınmalıydı. Ayrıca bir terör ortamı oluşturulmalı, "kitleleri ayaklandır ve sömür" "toplumları parçala ve sömür" projeleri gerçekleştirilmeliydi. Balkanlar, Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasında kimi zaman bu ortam oluşturulmalıydı.

1799 yılında Portekiz elçisi William Smith, Osmanlı ile anlaşma yapmakla görevli olduğu halde Osmanlı ile bir anlaşma yapmaya, konjonktürel ortam nedeniyle fırsat bulamadı.⁷³ Fransa-İngiltere savaşları nedeniyle ABD ile Fransa'nın arası iyi idi ama Napolyon Mısır'ı işgal edince ABD elçisi, Osmanlı ile iyi bir anlaşma yapmaya cesaret edememişti.

D. OSMANLI İLE ABD ARASINDA YAPILAN ANLAŞMALAR

1. 7 MAYIS 1830 (14 ZİLKADE 1245) TARİHLİ SEYR-İ SEFAİN VE TİCARET ANLAŞMASI

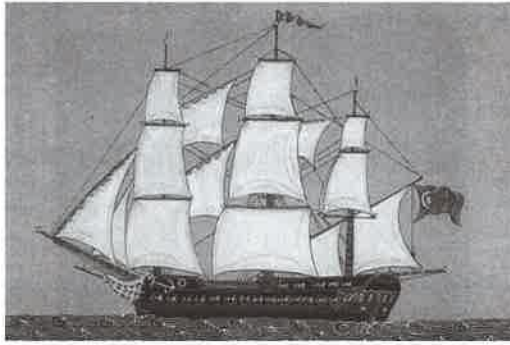
ABD 1776 senesinde bağımsızlığını kazandıktan sonra geniş topraklara yayılmış Osmanlı İmparatorluğu ile ilgilenmeye başlamıştır. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi için Osmanlı'dan fazla ABD büyük gayret göstermiştir. Bu ticari ilişkiye fazla sıcak bakmayan Osmanlı, Navarin olayından sonra yalnızlığını ABD ile gidermek istiyordu. Çünkü silah imalatı olmayan Osmanlı İmparatorluğu silah eksikliği bu yoldan tamamlamak zorundaydı.⁷⁴ İmparatorluk, dünyanın en güçlü devletlerinden biri sayılıyordu ama silah imalinde oldukça yetersizdi. Yunan ayaklanmasını sonuca ulaştıran Navarin deniz baskını olmasaydı, Osmanlı, ABD ile anlaşmaya yanaşmazdı. II. Mahmut, Yunanistan'ı kaybettikten sonra, Navarin'de donanması yakıldı; Mısır'ın isyancı Paşa'sının, adeta imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna kadar- Kütahya'ya kadar- gelmesiyle de itibarını kaybetti.⁷⁵

1799 başlarında ABD Başkanı John Adams, bir komisyon kurarak, Osmanlı ile ilişkilerin başlamasını istedi ama 1820 ve 1823 teşebbüsleri başarı kazanamadı. 1799 senesinde ABD'nin Lizbon maslahatgüzarı İstan-

bul'a gelerek Osmanlı ile bir anlaşma yapmak istemiş ama bu gerçekleşmemiştir. 1829 senesinde ABD Başkanı Andrew Jackson, Rhind,⁷⁶ Offley ve Biddle'i gönderdi.⁷⁷ 1800 tarihinde Cezayir'in Osmanlı'ya ödediği yıllık vergiyi İstanbul'a taşıyan Amerikalı deniz subayı Kaptan William Bainbridge, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ile ikili bir görüşme yapmışsa da, bir anlaşma henüz imzalanmamıştır. 1820'lerde ABD Başkanı James Monroe, William Bainbridge ile Luther Bradish isimli kişileri İstanbul'a göndermiştir.

Osmanlı-ABD devletleri arasındaki resmi görüşmelere 1820 tarihinde başlanabilmiş, Babıalî temsilcisi Reisül-Küttap Halet Efendi ile ABD temsilcileri arasındaki görüşmeler olumlu yönde sürerken, 1821 yılında başlayan Yunan İsyanı, müzakerelerin kesilmesine neden olmuştur.

Yunan isyanında tüm Batı'nın birlik olarak Osmanlı karşısında birleşmesi ve özellikle 27 Ekim 1827 tarihindeki Navarin Olayı,⁷⁸ Osmanlı'nın Avrupa dışında bir müttefike ve donanmasını yenileyecek mali güce ihtiyaç duymasına neden olmuştur.⁷⁹ Tür-

Tek ambarlı ticaret gemisi, (Topkapı Sarayı Müzesi)

kiye bu anlaşmanın savunma ve saldırı konusunda olmasını önerdiyse de ABD, bunu Monro Doktrini nedeniyle kabul etmedi. ABD Başkanı 21 Temmuz 1828'de Offley ile ABD Akdeniz filo komutanı William Crane'i Osmanlı ile en imtiyazlı millete tanıdığı haklar seviyesinde bir ticaret anlaşması yapmaya ve gemilerin Karadeniz'e de girme hakkını elde etmek üzere müzakerelere başlama talimatı verdi. Reisülküttap Efendinin görüşmeler esnasında, Navarin'de yakılan Osmanlı donanması yerine yeni bir donanma yapılması önerisini ABD temsilcileri duymazlıktan geldi.

12 Eylül 1829'da ABD Başkanı Andrew Jackson, Captain James Biddle, David Offley ve Charles Rhind'i ABD-Osmanlı ilişkilerini düzenlemek üzere memur olarak atadı.⁸⁰ Osmanlı-ABD ilişkileri 8 Şubat 1830'da İstanbul'da yeniden başladı. 10 Mayıs 1830'da iki ülke arasında ilk imzalanan bu anlaşmanın ömrü 100 sene sürdü.⁸¹ Temsilci Charles Rhind 10 Mayıs 1830 tarihinde ABD Başkanı Andrew Jackson'a yazdığı mektupta, durumu kendisine bildirdi. Anlaşmanın gizli maddesi olan Osmanlı Devleti'ne ABD'de savaş gemileri yapılmasına izin veren gizli maddeden ABD Başkanı'na bahsetmedi. Senato, gizli maddeden haberdar olmayarak anlaşmayı onayladı. Osmanlı temsilcisi Reisül-Küttap Muhammet Hamit Efendi, ABD'li meslektaş ile anlaştı ve 7 Mayıs 1830'da (14 Zil-kade 1245) ilk Osmanlı-ABD Ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması imzalandı. Türk-ABD arasındaki yarım yüzyıllık müzakereler sonunda bir ticaret anlaşması imzalanabilmişti.⁸²

Osmanlı-ABD Ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması, 9 maddeden oluşmakta, ABD'ye "en ziyade müsaadeye mazhar millet" (most favored nation treatment for commerce) statüsü verilmekte,⁸³ Osmanlı limanlarını ziyarete gelen ABD'li tacirlerden, daha önce bu statü tanınan diğer ülke tacirlerinden alınan gümrük ve resimlerden daha fazlasının talep edilmemesi ve diğer ülkelere verilen her tür ayrıcalık ve muafiyetten yararlanmaları benimsenmektedir. Anlaşma ile iki ülke arasında diplomatik ilişki, suçluların iadesi ve ABD ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçerek Karadeniz'e geçebilmeleri sağlandı.⁸⁴

Bu anlaşmanın iki özelliği vardır; birinci özelliği, ABD kerestesinin bol ve sağlam, inşaat masraflarının ucuzluğu nedeniyle, ABD'nin Osmanlı'nın *savaş gemileri* inşasını öngören, anlaşmanın gizli ek maddesidir. ABD Anayasasına göre, bir sözleşmenin yürürlüğe girebilmesi için Senatonun onayından geçmesi gerekiyordu. Bu maddenin Senato tarafından kabul edilmeyeceği anlaşılınca Başkan ve Senatoya sunulan metinlerde bu gizli-ayrı madde yer almamış; bu haliyle Senatonun onayından sonra Sözleşme Başkan tarafından 2 Şubat 1831'de onaylanmıştır. Reistü'l-küttab'a bu durum bildirilince o, bunun anlaşmaya etkisi olmayacağını belirtmiştir.⁸⁵ Navarin'de donanması yakılmış olan Osmanlı, memnuniyetsizliğini ortaya koyunca, ABD Başkanı II. Mahmut'a açıklayıcı bir mektup göndermiştir.⁸⁶

Bu arada ABD'nin en ünlü gemi mühendislerinden Henry Eckford yaptığı bir savaş gemisini Osmanlı'ya satınca II. Mahmut, bunu olumlu bir gelişme olarak değerlendirdi ve anlaşmayı 1831'de onayladı. Onay belgeleri (instruments of ratification) 5 Ekim 1831'de ABD'nin İstanbul maslahatgüzarı David Porter (ö. 1843)⁸⁷ ile Reis Efendi tarafından onaylanmış metinlerin teatisi gerçekleşti.⁸⁸ Henry Eckford ve ustabaşısı Rhodes tarafından yapılan bazı önemli gemiler, Nev Eser, Nusretiye, Mesir-i Ferah gibi Osmanlı donanmasının en önemli fırkateynlerinin de aralarında bulunduğu ondan fazla savaş gemisiydi.⁸⁹

Anlaşmanın ikinci özelliği ise, kapitülasyonlarla ilgili 4. maddesidir. 4. maddeye göre anlaşmanın yorumu iki ülke yetkilileri tarafından yapılır ve temel metin Türkçe metindir. ABD temsilcisi Porter, zeyil (codicil) olarak adı geçen metinde asıl metnin Türkçe olduğunu kabule mecbur edildi. 1868 tarihine kadar yorum konusunda anlaşmazlık olmamışsa da, bu tarihten sonra Türkçe metin ile İngilizce metin arasındaki farklılık sürekli olarak anlaşmazlıklara neden olmuştur.⁹⁰ 1868'de Babiali, Suriye'de suç işleyen iki ABD vatandaşını tu-

tukladı. ABD elçisi bunun üzerine 4. maddeyi ileri sürerek Osmanlı mahkemelerinin yetkisiz olduğunu iddia etti.⁹¹ Hariciye Nazırı, asıl metin olan Türkçe metinde "tutuklanamazlar" kavramının bulunmadığını söyleyerek, bu metnin asıl olduğunu Porter'in imzaladığı zeyilde belirtildiğini söyledi. ABD, İngilizce tercümenin yanlış olduğunu benimsemekle birlikte, 4. maddenin anlamının zımnen de olsa tutuklamaya müsait olmadığına ısrar etti.⁹²

1860'lı yıllardan itibaren özellikle Ermenilerin bir kısmı ABD'ye göç etmeye başladılar. Orada vatandaşlık hakkını kazanan Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'na geri dönerek ABD vatandaşlarının haklarından yararlanma yolunu aramaya başladılar. Bu konu ABD ile Osmanlı arasında yeni bir tartışma konusunu oluşturdu. 1869 yılında kabul edilen bir kanuna göre, Osmanlı Padişahının izni olmadan bir Osmanlı yurttaşı, vatandaşlıktan çıkarılmazdı. Bu nedenle de, ABD'ye giden bir Ermeni kökenli Osmanlı yurttaşı, ülkesine geri döndüğünde Os-

manlı vatandaşlığından çıkmamış sayılacaktı.⁹³ Osmanlı'nın Washington sefiri Mavroyeni Bey, 3 Nisan 1893 tarih ve 6501/53 sayılı ile Hariciye Nazırı Said Paşa'ya gönderdiği bir yazıda, ABD'ye göçmen olarak gelen Ermeni sayısının, Haziran 1891 yılında 560.319 kişi iken Haziran 1892'de 623.084'e yükseldiğini belirtmektedir.⁹⁴

2. 13 ŞUBAT 1862 TARİHLİ OSMANLI DEVLETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDAKİ SEYR-İ SEFAİN VE TİCARET ANLAŞMASI

7 Mayıs 1830 tarihli anlaşmadan sonra Osmanlı'nın ABD ile imzaladığı ikinci ticaret anlaşması 28 yıl süreli, "en ziyade müsaadeye maz-

har ülke" prensibinin kabul edildiği⁹⁵ bir biçimde imzalanmış ve öncekine göre ticari münasebetleri daha ayrıntılı düzenleyen 13 Şubat 1862 tarihli anlaşmadır. 1862 anlaşması 1884 yılında Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılmış, bunun üzerine 1830 tarihli anlaşmaya geri dönmüştür.⁹⁶ 1830 anlaşmasında Amerika'nın adı "Amerika Devleti" olarak geçmekte iken, 1862 anlaşmasında Amerika'nın resmi adı "Hükümet-i Müctemaa-i Amerika" yani "Amerika Birleşik Devletleri" olarak geçmektedir.

Bu anlaşma ayrılıkçı iç savaş esnasında (1861-1865) ABD tarafından imzalanmıştır. 1830 tarihli Osmanlı-ABD anlaşmasından sekiz sene sonra yapılan, 16 Ağustos 1838 tarihli Osmanlı-İngiliz ticaret anlaşmasında İngilizlerin lehine olan hükümler, kendiliğinden ABD lehine de uygulanıyordu. 1838 sözleşmesiyle Osmanlı ihracat ürünlerine uygulanan vergi %3'den %12'ye çıkar-

Ceride-i Havadis Gazetesinde yayınlanan ilk Türkçe
Kuzey Amerika Haritası

tilmişken ithalat vergileri %5'ti. 1838 anlaşmasına atfen, %8 ihracat gümrük resmi giderek %1 e indirilecek ve ithalat gümrük resmi de %1 olacaktı. 25 yıllık bir süre için yapılan 1830 anlaşması, 1855'te yürürlükten kalkmıştı. Babıali, 1830 anlaşmasının kendisinin aleyhine, ABD'nin lehine olması nedeniyle yerine yenisinin yapılmasını istiyordu; bu durumu ABD Elçisi **Caroll Spence**'e ilettili. ABD tarafı ise 1830'da elde ettiğı imtiyazları sürdürmek istiyordu.⁹⁷ 13 Şubat 1862'de ABD ile Osmanlı arasında 23 maddeden oluşan ve 28 yıl yürürlükte kalacak yeni bir dostluk ve ticaret anlaşması imzalandı. Burada eski anlaşmanın 1. maddesi olan "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsü aynen kalmıştır.⁹⁸ 1839'dan beri %8 olarak geçerli olan ihraç gümrüğü resminin, tedricen %1'e kadar indirileceğı, ithal gümrüğü resminin ise %1 olarak kalacağı belirtiliyordu. Bu anlaşma Osmanlı'nın silah ve cephane için koyduğu yasağı da kabul ediyordu.⁹⁹ 1862 Anlaşmasının bir özelliğı, 1830 anlaşmasına göre, Osmanlı-ABD ilişkilerini oldukça ayrıntılı olarak düzenlemesidir.¹⁰⁰ İstanbul'daki ABD Elçisi **Edward Joy Morri**'nin, "Osmanlı Devleti'nin bugüne kadar yaptığı en liberal anlaşma" olarak nitelediğı anlaşma **Abraham Lincoln** ile **Sultan Abdulaziz** tarafından imzalandı. ABD iç savaşının devam ettiğı bir ortamda bu anlaşma pek verimli olmadıysa da, savaştan sonra, bu anlaşma sayesinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi oldukça genişledi. 1832 yılında Osmanlı'nın ABD'den ithalatı 64. 722 dolar iken, Osmanlı'nın ABD'ye ihracatı 923. 629 dolardır. Bu rakam 1912 yılında Osmanlı'nın ABD'den ithalatı 3. 798.168 dolar, Osmanlı'nın ABD'ye ihracatı 19.208.926 dolar olmuştur. 1914 yılında İstanbul'daki Amerikan Ticaret Oda-sındaki üye sayısı 400'ü geçmekte idi.¹⁰¹

3. ABD-OSMANLI 11 AĞUSTOS 1874 (28 CEMAZİYE'L-AHIR 1291) TARİHLİ SUÇLULARIN İADESİNE DAİR ANLAŞMA

Amerika ile Osmanlı Devleti arasında 11 Ağustos 1874 (28 Cemaziye'l-Ahır 1291) tarihinde, suçluların iadesine dair bir antlaşma imzalanmış ve buna ait belgeleri ile 22 Nisan 1875'te İstanbul'da teati edilmiştir. Amerika'da bu anlaşma, 26 Mart 1875 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İstanbul'daki Amerikan Elçisi (Minister) **Mr. Cox**, 16 Nisan 1886 tarihinde (Anlaşma yapıldıktan 11 sene sonra) ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda, Osmanlı Devleti'nin bu anlaşmayı yürürlükte saydığını belirtmiştir. Bu anlaşma beş yıl için imza edilmiş, sürenin bitmesinden altı ay önce taraflardan biri tarafından feshedilmedikçe, beşer yıl kendiliğinden uza-

ması öngörülmüştür.¹⁰² **Mr. Cox**'un halefi **Mr. Strauss**, 28 Aralık 1888'de ABD Dışişlerine gönderdiği raporunda "Bab-ı Ali'de anlaşmanın yürürlükte bulunmadığına dair bir eğilim görülmektedir çünkü bu anlaşmayı, halen müzakere edilmekte olan Tabiiyet Anlaşmasına bağ-lı görmektedirler. Bu iki anlaşmanın birbiriyle ne ilgisi olduğunu görmediğim gibi birinci anlaşmanın bağlayıcı olmaması için de geçerli bir neden bulamıyorum" demektedir.¹⁰³

4. ABD-OSMANLI DEVLETİ ARASINDA 11 AĞUSTOS 1874 TARİHLİ TABİİYET ANLAŞMASI

ABD ile Osmanlı Devleti arasında yine 11 Ağustos 1974'te bir de Tabiiyet Anlaşması imzalanmıştır. İmza-dan sonra ABD Hükümeti, anlaşmanın ikinci maddesi-ne itiraz ederek, bu maddenin ABD'nin uygulamasına ters düştüğünü belirterek değiştirilmesini istemiştir. Osmanlı bu isteğı kabul ederek, anlaşmanın ikinci ve üçüncü maddesin-de gereken değişiklikleri yapmıştır.¹⁰⁴ Anlaşmanın esas metni ile birlikte de-ğişiklik ayrı metin halinde aşağıda ver-ilmiştir.

Bu anlaşmanın onay belgeleri 22 Nisan 1875'de İstanbul'da teati edilmiştir. Bu teati arasında Babıali yaptığı bir açıklama ile, ABD isteklerini adeta etkisiz hale getirince, ABD bu anlaşmayı yürürlüğe koymaktan vaz-geçmiştir. Durum, 1889 senesine ka-dar bu şekilde devam etmiş, ABD'nin İstanbul elçisi (minister) **Mr. Strauss**, 16 Ocak 1889'da Washington'a gön-derdiği raporunda, Osmanlı padişahından sağladığı "irade" ile Osmanlı Devleti'nin ikinci maddeyi değişik şe-kille ve hiçbir şart ileri sürmeksizin

kabul ettiğini bildirmiştir. Sorun böylece çözümlenmiş olmakla birlikte, ABD Başkanı, aradan 15 yıl geçmiş ol-ması nedeniyle Senatonun yeniden onayını almak istemiştir. Ama onay belgeleri bir türlü teati edilmediğı için bu Tabiiyet Anlaşması yürürlüğe girmemiştir.¹⁰⁵

E. OSMANLI İLE ABD ARASINDAKİ HUKUKİ-TİCARİ İLİŞKİLER

Osmanlı-ABD hukuki ve ticari ilişkiler, 1785'te başlamış, iki alanda sürmüştür; birincisi ticaret, diğeri kültürdür (eğitim, sağlık ve misyonerlik). Tüccar ve misyoner tipi Osmanlı-ABD ilişkilerinin baş aktörleri olup diğler faktörler bu iki temel etrafında gelişmiştir.¹⁰⁶ ABD'liler, 1811'e kadar İngiliz Levant Şirketi'nin (English Levant Company) yaptırımını ile ticaret yaptılar. 1802 yılında İzmir temsilciliğı açıldı ama Osmanlı bunu 1830'a kadar tanımadı; 1830'da ilk anlaşma yapıldı,¹⁰⁷ 1830 ve 1862 sonrası ticaret arttı. Ticaret asla si-yasi sınırları tanımaz, ticari anlaşmaların yapılmasını da

Feshane-i Amire'nin Chicago sergisinde kazandığı ödül

beklemez, yaptırımları da pek umursamaz. Bu yıllarda İngiliz Levant Şirketi, ABD'lilere hizmet veriyor, Yakın Doğu'da ticaret yapıyordu. Bu, 1785'den 1811'e kadar sürdü. Bu yıldan sonra ABD'li tüccarlar kendi adlarına çalışmaya gayret gösterdiler. Zaten 1830'da anlaşma imzalandı. 1802'de (4 Mayıs) ilk ABD Consul olarak Mr. William Stewart atandı.¹⁰⁸ ABD'ye ilk elçimiz 20.03.1856'da atandı. 8.10.1835'de ABD elçisi Nicholas L. Perrich Bursa'ya atandı. 1829 ve 1830'da ABD'nin Türkiye'den ithalatı ve ihracatı giderek arttı.¹⁰⁹ Osmanlı, ABD'ye kahve, sabun, gümüş, meyve, fındık, pamuk, zeytinyağı satıyor, ABD'den, pamuk, şeker, demir, çelik, tütün, balık, mum, vs. alıyordu.¹¹⁰

İngiliz bandıralı ABD gemileri, Osmanlı limanlarını XVII. yüzyılda ziyarete başlamıştı. 1782'de ABD bandıralı ilk gemi Grand Turk isimli bir gemi oldu. Grand Turk ve diğer gemiler, 1786'da İstanbul'u, 1797'de İzmir'i, 1800'de İskenderiye'yi ilk kez ziyaret ettiler. Osmanlı İmparatorluğu'ndan, halı-reçine, kuru üzüm, incir, deri, afyon vb. gıda maddelerini satın alarak, bunu ABD'ye taşıyorlardı. 1820'lerde Osmanlı İmparatorluğu, Amerika için çok cazipti; hatta 1820'de Yunan Ayaklanması esnasında Yunanlıları değil Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklediler. Gelişen ticari ilişkiler sonucunda ilk ABD Ticaret Odası 1811'de İzmir'de açılmıştı.

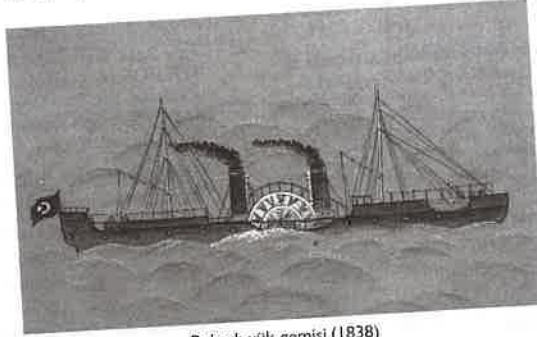
1831-1900 arasında ABD-Türk ilişkileri oldukça gelişti.¹¹¹ 1876'da Osmanlı İmparatorluğu dış ticarete dünyanın ilk on ülkesinden biriydi ama bu ticaret hacmi, gerçekte Osmanlı'nın olumsuz ekonomisini gösteriyordu. ABD, 1876'da Osmanlı'nın üçüncü en iyi tüketici ülkesiydi ama ithalatta altıncı sıradaydı. ABD, ticari rakibi olan İngiltere'ye karşı rekabet mücadelesi veriyordu; 1898-1899 yıllarında ticari rekabet sürüyordu. ABD'de, Osmanlı Devleti'ne, "Sick Man of Europe" (Avrupa'nın Hasta Adamı) diyordu. XX. yüzyılın ilk on dört yılında ticaret giderek artmıştı ama Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla her türlü ilişki kesilmişti. Savaş sonrasında ticari ve hukuki ilişkiler eskiden kaldığı yerden yeniden başladı.¹¹²

F. DIPLOMATİK TEMSİLCİLİKLERİN AÇILMASI

1830 tarihli anlaşmanın imzalanmasından sonra, 1831 yılında David Porter, ilk ABD maslahatgüzarı olarak İstanbul'a tayin edildi. ABD, Osmanlı İmparatorluğu'na verdiği önemin bir göstergesi olarak 1839 yılında diplomatik temsilciliğini mukim elçilik düzeyine çıkardı. İstanbul elçiliğinde elçinin yanında bir katip, bir-iki tercüman ve Babıali tarafından elçilik hizmetine verilen ve yasakçı adı verilen muhafızlar görevliydi.

1860'lardan sonra suç işleyen Amerikalılar için bir de elçilik hapishanesi açıldı. 1840-1881 arasında İstanbul'da 11 adet ABD temsilcisi mukim elçi rütbesini taşıyordu. 1882'de alınan yeni bir kararla, İstanbul temsilciliği orta elçilik düzeyine yükseltildi.¹¹³ 1882-1906 arasında dokuz ABD temsilcisi ortaelçi sıfatıyla çalıştı. 1906'da ABD temsilciliği büyükelçiliğe yükseltildi ve 1914'e kadar beş büyükelçi görev yaptı.

İstanbul'daki ABD diplomatik temsilciliğinin gelişmesine paralel olarak, Osmanlı Devleti'nin çeşitli kentlerindeki ABD konsolosluklarının sayısında artış olmuştur. 1830 anlaşmasının imzalanması ile resmi bir statü kazanan İzmir konsolosluğunu, Eylül 1831'de İstanbul, 1832'de Selanik, İstanköy, Bozcaada, İskenderiye, Beyrut, Kudüs, Bursa, Çanakkale konsoloslukları takip etmiştir. ABD'nin hızla kurduğu bu diplomatik ve konsüler ağa karşılık Osmanlı, ABD'deki temsilciliklerini çok yavaş bir biçimde kurmuştur. İlk olarak 1845'de ABD'nin Boston şehrinde yaşayan Tibgeoğlu Abraham, Osmanlı gemilerinin Boston limanı ile ticari ilişkisini düzenlemek ve ABD'de bulunan Osmanlı tebaasının korunmasını ve ayrıcalıklarını sağlamak için görevlendirildi. Osmanlı Devleti 1856'da New York'a, ve 1858'de Baltimore'a temsilci ataması yaptı.¹¹⁴

Buharlı yük gemisi (1838)

İlk elçilik 2 Nisan 1867'de Bulak (Blacque) Bey'in ilk Osmanlı orta elçisi olarak ABD'ye atanmasıyla açılmış oldu.¹¹⁵ 1917'de Osmanlı'nın Washington büyükelçiliği kapanıncaya kadar 11 Osmanlı diplomatı görev yaptı ama Washington temsil-

ciliği hiçbir zaman Hariciye Nezaretinin çok önemli bir mevkii olmadı, Washington temsilciliği ortaelçiliğin üzerine çıkartılmadı.¹¹⁶ Elçiliğin açılmasından sonra ABD'deki Osmanlı konsoloslukların sayısı çoğaldı; 1881'de New York, Baltimore, Chicago, Boston, Philadelphia ve New Orleans'da Osmanlı konsoloslukları mevcuttu.

G. SİLAH TİCARETİ

Savaş gemileri ve silah ticareti Osmanlı-Amerikan ticari ilişkilerine ayrı bir canlılık katmaktadır. Osmanlı Devleti'nin, Navarin olayından sonra Amerikan savaş gemilerine ve kara silahlarına duyduğu ilgi, iki ülke arasında yoğun bir silah ticareti yapılmasına yol açtı. Osmanlı özel temsilcisi Binbaşı Emin Bey'in 1851'de ABD'nin önemli tersane ve deniz üslerini gezmesinin ardından Kaptan (-ı Derya) Paşa'ya rapor sunduktan sonra Babıali yeni siparişler verdi.

1858 yılında verilen gemi siparişi, İngiltere büyükelçisinin yoğun temaslari sonucunda iptal edilerek İngiltere'ye verildi.¹¹⁷ Osmanlı Devleti'nin Amerikan kara silahlarını büyük miktarlarda ithal etmesi ilk kez

1865'te gerçekleşti. Amerikan iç savaşında kullanılan 40.000 Enfield marka piyade tüfeği, bu tarihte Osmanlı Devleti tarafından satın alındı. 1869'da 239.000 adet Enfield ve Springfield marka piyade tüfeği süngüsü ve fişekleriyle birlikte 1.331.000 dolara satın alındı.¹¹⁸

Osmanlı Devleti'nin ABD'den silah alımları 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde en yüksek boyutlarına ulaştı. 1873'te Babıali ABD'den 400.000 adet Winchester marka piyade tüfeği satın aldı. 1882'de II. Abdülhamit, ABD Elçisi Lewis Wallace ile dostluk kurmuşsa da fiyat konusunda anlaşma sağlayamadığından

Osmanlı tabancaları, (19. yy.)

alım gerçekleşmemiştir.¹¹⁹ 1900'lerin başında Osmanlı Devleti'nin ABD'den deniz silahları satın alması konusu taraflar arasında konuşuldu ve bir savaş gemisi alma konusunda anlaşma sağlandı. Söz konusu gemi 1904'te Osmanlı Devleti'ne teslim edildi ve Mecidiye adıyla donanmadaki yerini aldı.¹²⁰

1865-1880 döneminde yoğun biçimde devam eden Osmanlı-ABD silah ticareti, Almanya'nın 1880'lerin ortalarından itibaren Osmanlı silah piyasalarına yoğun biçimde girmeye başlamasıyla düşüşe geçti ve hiçbir zaman eski düzeyine ulaşamadı.¹²¹

DİPNOTLAR

- 1 "Ülke tutmak için çok asker ve ordu gerekir; askeri beslemek için de çok mal ve servete ihtiyaç vardır. Bu malı elde etmek için halkın zengin olması gerekir. Halkın zengin olması için doğru kanunlar konulmalıdır. Bunlardan biri ihmal edilirse beylik çözülmeye yüz tutar"; Kudatgu Bilig, R. R. Arat neşri, Ankara, 1947, Beyit, 2057-2059.
- 2 Anglo-Amerikalıların kökeni için bkz. Alex de Tocqueville, *Democracy in America*, 1957, New York, Vintage Books, 5. B., Volume I; s. 27 vd.
- 3 İngiliz Kolonileri devri için bkz. *Amerika Tarihinin Anahatları*, Hazırlayan, ABD Dışişleri Bakanlığı, Yayımlayan, Türk Dışişleri Bakanlığı, İst. 1951, s. 5-26.
- 4 ABD tarihinde hukuk ve ABD hukuk tarihi için bkz. Lawrence M. Friedman and Harry N. Scheiber (Edited by), *American Law and the Constitutional Order, Historical Perspectives*, Harvard University Press, 1978, ss. 1-53.
- 5 *Amerika Tarihinin Anahatları*, s. 27 vd.
- 6 ABD'de bürokratlar ve federal bürokratlar için bkz. Thomas E. Patterson, *The American Democracy*, Second Edition, New York, 1994, s. 557-660.
- 7 Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, Ankara, 1987, s. 164.
- 8 Öktem, Niyazi, *Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları*, İstanbul, 1995, 5. Baskı, s. 242.
- 9 Kennedy, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme Askeri Çatışmalar)*, Çeviren Birtane Karaanacı, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993, s. 283.
- 10 Moore, John Hammond, *America Looks At Turkey, 1876-1909*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Doctorate Dissertation). Virginia University 1961, s. 1-4.
- 11 Cyrus Hamlin, *Among The Turks*, New York, Robert Carter and Brothers Press, 1878, s. 343.
- 12 Duverger, Maurice, *Halksız Demokrasi*, Çeviren, İsmail Özü, Dördüncü Yayınevi, İst. 1969, s. 111.
- 13 İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişaf Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle", TTK, *Belleten*, C. XXVIII, Ankara 1964; ayrı bası: *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi içinde*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 162-163.
- 14 1584'de akça yüzde yetmiş kıymetten düşürülmüştür. 1596-1610 yılları arasında Celali isyanları olmuş, kıtlıklar belirmiş, fiyatlar yükselmiş, ekonomik bozukluk sosyal bozukluğu getirmiştir. Kuşkusuz ki, Osmanlı para sistemi, dünya şartlarıyla yakından ilgilidir.
- 15 İnalçık, *Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti*, s. 163-164, 185-186.
- 16 İnalçık, *Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti*, s. 186.
- 17 Bu konuda yazılan bir doktora tezi, (Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu ile ABD Arasında İktisadi ve Kültürel Münasebetlerin Kuruluşu ve Gelişimi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1949) varsa da, bu teze ulaşamadık.
- 18 Armaoğlu, Fahri, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, sunuş.
- 19 Gordon, Leland James, (Prof. Of Economics, Denison University), *American Relations with Turkey 1830-1930 An Economic Interpretation*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1932, s. 13.
- 20 Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 15.
- 21 Roger Reed Trask, *The Relations of the United States and Turkey 1927-1939*, A Thesis in History, The Pennsylvania State University, Submitted For The Degree of Doctor of Philosophy, 1959, p. 7; 1831-1914 yılları arasındaki Türk-ABD ticari ilişkileri ve hacmi için bkz. *ibid*, s. 9, tablo-1.
- 22 Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 4.
- 23 Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 5.
- 24 A. de Lamartine, *Türkiye Tarihi*, Cilt III (Cihan Hakimiyeti), Hazırlayan M. R. Uzman, İst., s. 810.
- 25 Emecen, Feridun, "Kanuni Devri", *Büyük İslam Tarihi*, C. X, İst. Ty., s. 350.
- 26 Lamartine, *Türkiye Tarihi*, Cilt III (Cihan Hakimiyeti), s. 806.
- 27 Emecen, s. 358.
- 28 Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*, C. II, İstanbul, 1318, s. 308.
- 29 İngilizce metinlerde "Dayı" kelimesinin karşılığı olarak "Dey" kelimesi kullanılmıştır; bkz. Miller, Hunter, *Treaties and Other International Acts of the United States of America*, vol. 1, Washington D.C., Governmental Printing Office, 1931, Treaty Series, No. 1, 8 Status at Large, 133-37, Algiers: September 5, 1795, s. 299.
- 30 Walter Livingston Wright, *American Relations with Turkey to 1831* (basılmamış doktora tezi), Princeton University, 1928, s. 9.
- 31 Kır. Erçüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu*, Ankara 1968, s. 37.
- 32 Thomas Harris, *The Life and Services of Commodore William, Bainbridge* (Philadelphia 1837, s. 43-46)'dan Köprülü, Orhan, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, C. LI, Ağustos, 1987, Sayı, 200, s. 928.
- 33 Walter L. Wright, *American Relations*, s. 45 vd.
- 34 Türk-Amerikan ilişkilerinin kronolojisi için bkz. Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, ss. 371-375.
- 35 Fransız elçisi Osmanlı sultanına dilekçe göndererek, bazı leventlerin, Fransız gemi ve vatandaşlarının malına ve canlarına zarar verdiklerini belirtmesi üzerine, Osmanlı sultanı, alınan malların iadesini ve sözleşmelere (Ahidname-i Hümayun'a) aykırı iş yapılmasını emretmiştir; 10 Safer 973/6 Eylül 1565 tarihli, Cezayir-i Garb Beylerbeyliğine Varıncaya Kadar Yol Üzerinde Bulunan Beylere ve Kadınlara Gönderilen Ferman; 5 Numaralı Mühimme Defteri, Tıpkı basım Ferman no. 215.

Cezayir-i Garb Beylerbeyine gönderilen 23 C. Evvel 973/13 Aralık 1565 tarihli 656 no.lu Ferman'la da, leventlerin Fransızları esir etti-

- gi, bunun iki devlet arasındaki ilişkilere zarar verdiği belirtilmiş, esirlerin derhal teslim edilmesini emretmiştir; 5 Numaralı Mühimme Defteri Ferman no. 656. Aynı Beylerbeyi'ne gönderilen bir Ferman ile de Malta Seferinde Cezayir gemileri ile gelecek her türlü yardımda bulunmasının takdirle karşılandığı, bundan sonra da Trablusgarb Beylerbeyi Ali Paşa ile birlikte ülkenin korunması için gerekli gayretin gösterilmesi istenmiştir.
- 36 Cezayir (1518-1830), Tunus (1574-1881), Trablusgarb (16.yy, 1911).
- 37 Erhan, Çağrı, "Osmanlı-ABD İlişkileri", Yeni Türkiye Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı, C. II, ss. 235-247, s. 235; Kütükoğlu, Mübahat, S. Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri 1580-1838, Ankara 1974, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları no. 42, Yayınlanmış Doktora Tezi, s. 33.
- 38 Kütükoğlu, Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri, s. 13.
- 39 Bryson, Thomas, Turks and Tankers Role of the US Navy in the Middle East 1800-1979, Metuchen, The Scarecrow Press, 1980, s. 2'den Erhan, "Osmanlı-ABD İlişkileri", s. 246.
- 40 Miller, Hunter, Treaties and Other International Acts of the United States of America, vol. II, Washington D.C. Governmental Printing Office, 1931, s. 227-386. Washington'da Anayasa Caddesi üzerinde bulunan Dış İşleri Bakanlığı içerisinde, ilk Dış İşleri Bakanı Thomas Jefferson tarafından kurulan, ABD'nin eski devlet kütüphanesi vardır. ABD Dışişleri Bakanlığı, tarihteki tüm anlaşmaları "Treaties and Other International Acts of the United States of America" ismiyle 1931 yılında yayınlamıştır. Bunun II. cildinin 17. dokümanı, 23 sayfadır ibaret bir metin olup 1795 tarihinde Cezayir Beylerbeyi ile ABD arasında yapılmıştır.
- 41 Miller, s. 218.
- 42 Miller, s. 185, 219, 220.
- 43 Ancak anlaşmanın ekinin orijinali kayıptır; Hunter Miller, Treaties and Other International Acts, p. 224.
- 44 Miller, s. 226.
- 45 Miller, s. 312.
- 46 Miller, s. 312.
- 47 Miller, s. 304. Bu anlaşmanın bir benzerini Cezayir, 5-16 Nisan 1729'da İsveç ile yapmış, bu Anlaşma 25 Nisan-5 Mayıs 1792'de yenilenmiştir; ibid, p. 312.
- 48 Miller, s. 313; Anlaşmanın altındaki bu gerekçe Amerikan kaynaklarına göredir.
- 49 Miller, s. 303.
- 50 Thomas Harris, The Life and Services of Commodore William Bainbridge (Philadelphia 1837, s. 43-46.
- 51 Anlaşmanın Arapça orijinali ve İngilizce tercümesi için bkz. Fendoğlu, Otokratik Modernleşme ve Anayasal Monarşi Bağlamında Osmanlı Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri İle Hukuksal İlişkileri,, ss. 206-213 (EK-4).
- 52 Miller, Vol. II, Treaty Series, No. 358, 8 Status at Large, 154-56, Document No. 20, s. 349, 382.
- 53 Miller, s. 366-367.
- 54 Miller, s. 366, 378, 379.
- 55 Miller, s. 368 vd. Hurgronje, Anlaşma altında imzası olan on bir yetkiliyi tek tek incelemekte ve Trablus'u yönetenlerin "mutasarrıf", "vali" gibi unvanlar, "Karamanlı" gibi yer isimleri kullanmakla, anlaşma'nın teminatının Osmanlı'nın Cezayir Dayısı Hasan Paşa olmakla, anlaşmanın Osmanlı ilişkisine dikkat çekmektedir; s. 374-376. Hurgronje'nin belgelere dayanan bu isabetli görüşü, Trablus (Tripoli) ile ABD arasındaki anlaşmanın orijinal dilinin Arapça olmakla birlikte Türk Hukuk Tarihini doğrudan ilgilendirdiğini ortaya koymaktadır.
- 56 Miller, Treaty Series, No. 360, 8 Status at Large, 157-61, Document No. 21, s. 386.
- 57 Miller, s. 422.
- 58 Miller, s. 414.
- 59 Miller, s. 414-415.
- 60 Tunus Beyi'nin ABD Başbakanına gönderdiği mektubun aslı için bkz. D. S., 1 Consular Despatches, Tunis (Miller, s. 421'den naklen).
- 61 ABD-Tunus arasındaki 1824 tarihli Anlaşma için bkz. Miller, Vol. II, Document 45.
- 62 Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. V, s. 2596 vd.
- 63 Gordon, American Relations with Turkey 1830-1930, s. 8.
- 64 Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", s. 930.
- 65 Yaşar Yücel-Ali Sevim, Türkiye Tarihi, C. II, s. 205.
- 66 Gordon, American Relations with Turkey 1830-1930, s. 9.
- 67 Ilgar, İhsan, "İlk Türk-Amerikan Ticaret Anlaşması", Hayat Tarih Mecmuası, C. II, Ekim 1969, s. 5. Köprülü'ye göre, bu tarih 1811 değil 1816'dır; Köprülü, s. 930.
- 68 Turgay, A. Ünver, "Ottoman-American Trade During the Nineteenth Century", Osmanlı Araştırmaları, C. III, s. 29.
- 69 Erhan, "Osmanlı-ABD İlişkileri", s. 236-237.
- 70 Yücel, Yaşar ve Sevim, Ali, Türkiye Tarihi, "ABD İle İlişkiler Bölümü", s. 206-207.
- 71 Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, İstanbul, s. 10.
- 72 Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, s. 13.
- 73 Gordon, American Relations with Turkey 1830-1930, s. 8.
- 74 Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, s. 1. Navarin'de Türk donanması 3,5 saatte yakılmış, düşman habirimiz yok, demmiştir; Danişmend, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolijisi, C. IV (1703-1924)/1115-1342, s. 112. Navarin olayından sonra yüz binlerce Türk, Rumeli'den Anadolu'ya iltica etmiştir; Eren, M. Cevat, "Tanzimat", MEB.İA, C.XI, ss. 709-765, s. 713. Navarin olayından hemen sonra Rusya, Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir.
- 75 Hamlin, Among The Turks, s. 29.
- 76 Rhind, New Yorklu bir tüccar idi. Biddle, ABD'nin Akdeniz filo komutanı; Offley ise İzmir'de ABD'li bir tüccardı.
- 77 Roger Reed Trask, The Relations of the United States and Turkey 1927-1939, s. 4.
- 78 Navarin'de Osmanlı donanması, ortak Avrupa (Haçlı) donanması tarafından yakılmıştır. Şöyleki; Osmanlı Sarayında Halet Efendi'nin entrikaları, Tepedelenli Ali Paşa'nın Arnavut-Rum ve Fransızlarla işbirliğinde bulunarak Bab-ı Ali'ye isyanı, Rumların başkaldırısı için en uygun ortamı hazırlamıştır. İsyan, latin ırkından olan Eflak-Buğdan'da başladı. Bu isyan bastırıldı. İsyan ikinci kez 6 Nisan 1821'de Mora'da Rumların ayaklanmasıyla başladı, Ege Adalarına da yayıldı. Asiler 1 Ocak 1822'de bir Meclis toplantısı düzenleyerek Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan edip, senato ve hükümet kurdular. II. Mahmut, Kavalalı M. Ali'den yardım istedi. Kavalalı, Mora ve Girit Valiliği şartıyla öneriyi kabul etti. M. Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasında 54 gemi ve 16 bin asker gönderdi. Bu kuvvet Osmanlı kuvvetleriyle birleşerek 4 yılda bastırılmayan isyanı sona erdirdi ama araya Avrupa girdi. Rusya-Fransız ve İngiliz donanmaları, Türk-Mısır donanmasının bulunduğu Navarin'e gelip, Türk-Mısır donanma ve askerinin derhal Yunanistan'ı terk etmesini istediler. Olumsuz cevap verilince, Türk ve Mısır donanması yok edildi. Bu bir felaketti, yeni bir Haçlı savaşıydı. Navarin'de, galip Osmanlı, mağlup duruma; deniz gücünü kaybetmiş bir deniz devleti durumuna düşmüştü. Neticede Fransız ve İngilizler, M. Ali Paşa ile anlaşarak askerlerini Mısır'a taşıdılar. Rusya, Osmanlı'nın bu zayıf anını, pusuda dikkatle gözletliyordu; Fendoğlu, Devlet, Diplomasi ve İnsanın Özgürlük Mücadelesi, s. 177.
- 79 Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, s. 1; Köprülü, s. 931.
- 80 Gordon, American Relations with Turkey 1830-1930, s. 10.
- 81 Roger Reed Trask, The Relations of the United States and Turkey, s. 4 ve 6; Gordon, American Relations with Turkey 1830-1930, s. 10.
- 82 Gordon, American Relations with Turkey 1830-1930, s. 11.
- 83 Roger Reed Trask, The Relations of the United States and Turkey, s. 4.
- 84 Erhan, "Osmanlı-ABD İlişkileri", s. 237.
- 85 J. C. Hurewitz, The Middle East and North Africa in World Politics A Documentary Record, Vol. I, 1535-1914, New Haven and London, Yale University Press, 1975, s. 245.
- 86 Kurat, Akdes Nimet, "Türkiye ile ABD Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikası", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. V, s. 335.
- 87 Trask, The Relations of the United States and Turkey, s. 11.
- 88 National Archives and Records Administration (ABD) (NARA), M-46, Oct. 5, 1831'den Erhan, "Osmanlı-ABD İlişkileri", s. 237.
- 89 Hamlin, Among The Turks, p. 29; Trask, The Relations of the United States and Turkey, s. 7.

- 90 Bk. Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, pp. 190-200; Roger Reed Trask, *The Relations of the United States and Turkey*, s. 6.
- 91 Anlaşmanın İngilizce metnine göre, Osmanlı yargı yerleri suç işleyen ABD yurttaşlarını tutuklayamaz, yargılayamaz, cezalandıramaz; John Bassett Moore, *A Digest of International Law*, Washington 1906, C. II, s. 676 dan Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", s. 937.
- 92 Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", s. 938; Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 1.
- 93 Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", s. 938.
- 94 Bilal Şimşir, *Documents Diplomatiques, Affaires Armeniennes 1886-1893*, Ankara, 1985, C. I, s. 432'den Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", s. 939. Mavroyeni Bey'den sonra 1897-1901 yılları arasında Osmanlı'nın Washington sefiri olan Ali Ferruh Bey'dir. Anlaşmanın Türkçe Metni için bkz. Fendoğlu, *Otokratik Modernleşme ve Anayasal Monarşi Bağlamında Osmanlı Devleti'nin ABD İle Hukuksal İlişkileri*, ss. 167-180 (EK-2) ve İngilizce Metni için bkz. ss. 184-203 (EK-3).
- 95 Roger Reed Trask, *The Relations of the United States and Turkey*, s. 6.
- 96 Ülman, Haluk, *İkinci Dünya Savaşı'nın Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, AÜSBF Yayını, Ankara, 1961, s. 5; Roger Reed Trask, *The Relations of the United States and Turkey*, s. 7.
- 97 Howard Joseph Kerner, *Turco-American Diplomatic Relations 1860-1880*, Ph. D. Thesis, s. 36.
- 98 Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 7; Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", s. 934; detay için bkz. Kütükoğlu, Mübahat S., "Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri", *Yeni Türkiye*, Mart-Nisan 2000, Yıl 6, Sy. 32, 701 Osmanlı Özel Sayısı-II, Ekonomi ve Toplum, Ankara, 2000, ss. 222-234.
- 99 Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", s. 934.
- 100 Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 7.
- 101 Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", s. 935.
- 102 Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 14.
- 103 John Bassett Moore, *A Digest of International Law*, Washington, Government Printing Office, 1906, Vol. V, s. 802. 1874 Anlaşması'nın Türkçe orijinal metni için bkz. Fendoğlu, *Otokratik Modernleşme ve Anayasal Monarşi Bağlamında Osmanlı Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri İle Hukuksal İlişkileri*, 215-230 (EK-5).
- 104 Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 17.
- 105 John Bassett Moore, *A Digest of International Law*, Washington, Government Printing Office, 1906, Vol. III, ss. 707-708. 1874 Tabiiyet Anlaşması'nın Türkçe orijinal metni için bkz. Fendoğlu, *Otokratik Modernleşme ve Anayasal Monarşi Bağlamında Osmanlı Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri İle Hukuksal İlişkileri*, s. 237-244 (EK-6).
- 106 Roger Reed Trask, *The Relations of the United States and Turkey 1927-1939*, A Thesis in History, The Pennsylvania State University, Submitted For The Degree of Doctor of Philosophy, 1959, s. 1.
- 107 Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, p. 345; Roger Reed Trask, *The Relations of the United States and Turkey 1927-1939*, s. 3.
- 108 Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 42.
- 109 Rakamlar için bkz. Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 43; ABD'nin bu tabloya göre ihracatı 101.863 \$, ithalatı 710.629 \$'dır.
- 110 Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, p. 43. ABD'nin, Türkiye'den neyi (tütün, halı, meyve, fındık, yün, deri, afyon, mineraller gibi) neyin aldığı konusunda bkz. ibid., s. 72-100. ABD'nin, Türkiye'ye neyi, neyin sattığı konusunda bkz. ibid., ss. 103-114. ABD'nin ticareti ile siyaseti arasındaki ilişki için bkz. ibid., s. 115 vd. Kuşkusuz ki, bunun temel amacı, ABD'nin dünyadaki yararlarını korumaktır.
- 111 Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, p. 44-47. Türk İmparatorluğunun 1876 yılında dünya ülkeleriyle ihracat ve ithalatı içinde bkz. Gordon, *American Relations with Turkey*, s. 52.
- 112 Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 71.
- 113 Erhan, "Osmanlı-ABD İlişkileri", s. 237.
- 114 BOA, İrade-i Seniye, 9 S. 1261, (5 Şubat 1845), 27 Ş 1274 (12 Nisan 1858).
- 115 Trask, *The Relations of the United States and Turkey*, s. 11.
- 116 Girgin, Kemal, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994, s. 47.
- 117 BOA, İrade-i Seniye, 3 Nisan 1274 (17 Nisan 1858).
- 118 Erhan, "Osmanlı-ABD İlişkileri", s. 240.
- 119 Sander, Oral-Fişek, Kurthan, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı, 1829-1929*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977, s. 84.
- 120 Erhan, "Osmanlı-ABD İlişkileri", s. 240.
- 121 Sander-Fişek, s. 40.